

Per a una Protecció del Patrimoni Bibliogràfic a les Balears

JAUME BOVER*

*"Toutes choses sont dites déjà;
mais comme personne n'écoute,
il faut toujours recommencer"*

André Gide
Le Traité du Narcisse

La dita d'André Gide pot servir de resum o abstract de tot el que segueix que consistirà en un recordatori del que s'ha dit sobre la qüestió del patrimoni bibliogràfic, però com que no sempre es compleix, cal repetir-ho tantes vegades com calgui.

El que es preten és *offrir un avenir à notre passé culturel* (acertat lema de Brepols Publishers), una tasca dura i desigual, car cal lluitar contra els goliats de l'abandó i la deixadesa, que són mals consanguinis, endèmics i hereditaris de l'administració, i el consumisme, l'idiotisme i l'americanització de la societat balear. Esperem, per què no?, que una vegada més David venci a Goliat.

La protecció del patrimoni bibliogràfic s'ha de contemplar abans de tot des del marc legal.

Com és sabut, és un manament constitucional, segons l'article 46 que diu:

"Los poderes públicos garantizarán la conservación y promoverán el enriquecimiento del patrimonio histórico, cultural y artístico de los pueblos de España y de los bienes que lo integran, cualquiera que sea su régimen jurídico y su titularidad. La ley penal sancionará los atentados contra este patrimonio".

La Constitució diu clarament: "*los poderes públicos*" i no diu "*el Estado*", per tant és una competència no exclusiva de l'estat si no que pot ser asumida per altres poders, per exemple les comunitats autònomes. Es refereix també al patrimoni "*de los pueblos de España*", els quals són representats pels governs autònoms. En conseqüència la conservació del patrimoni és competència de la comunitat autònoma i per tant aquesta haurà de crear el seu marc jurídic propi.

* Director de la "Biblioteca Española". Tànger.

L'article 46 serà per tant un punt de referència ineludible i és a partir d'aquest bessó que neix i ha de néixer tota la legislació central i autonòmica. Amb la desaparició del Centro Nacional de Lectura (1980) les comunitats autònomes d'acord amb llur propi estatut d'autonomia tenen competència exclusiva en matèria de patrimoni bibliogràfic, amb certes matissos.

Malgrat tot, un repàs a la legislació en matèria de patrimoni pot resultar desolador.

LEGISLACIÓ AUTONÒMICA SOBRE PATRIMONI

Andalucia

Ley 8/1983, de 3 de noviembre, de Bibliotecas, "Boletín Oficial de la Junta de Andalucía" 8-11-1983.

Aragó

Ley 8/1986, de Bibliotecas de Aragón, "Boletín Oficial de Aragón" 26-12-1986.

Astúries

Decreto 65/86, de 15 de mayo, por el que se establecen las normas generales de actuación del Principado de Asturias para la promoción y coordinación de Servicios Bibliotecarios, "Boletín Oficial del Principado de Asturias y de la Provincia" 10-6-1986.

Balears

Llei 3/1987, de 18 de març, de mesures de foment del Patrimoni Històric de les Illes Balears, "Butlletí oficial de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears" 2-4-1987.

Canàries

Ley 3/1990, de Patrimonio Documental y Archivos de Canarias, "Boletín Oficial de Canarias" 1-3-1990.

Cantàbria

Nihil

Castella - La Mancha

Ley 1/1989, de 4 de mayo, de Bibliotecas de Castilla-La Mancha, "Diario oficial de Castilla La Mancha" 16-5-1989.

Ley 4/1990, de 30 de mayo, de Patrimonio Histórico de Castilla La Mancha, "Diario Oficial de Castilla La Mancha" 16-5-1989.

Castella i Lleó

Ley 9/1989, de 30 de noviembre, de Bibliotecas de Castilla y León, "Boletín Oficial de Castilla y León" 22-12-1989.

Catalunya

Llei 3/1981, de Biblioteques, "Diari Oficial de la Generalitat" 28-4-1981.
Sentència del Tribunal Constitucional de 22-12-1981.

Extremadura

Nihil

Galícia

Decreto 313/1986, de 16 de octubre, sobre organización y coordinación bibliotecaria de Galicia, "Diario Oficial de Galicia" 6-11-1986.

Madrid

Ley 10/1989, de 5 de octubre, de Bibliotecas, "Boletín oficial de la Comunidad de Madrid" 25-10-1989.

Murcia

Ley 7/1990, de 11 de abril, de Bibliotecas y Patrimonio Bibliográfico de la Región de Murcia, "Boletín Oficial de la Región de Murcia" 22-5-1990.

Navarra

Nihil

País Basc

Decreto 90/1982, de 11 de enero, de creación de la Organización Bibliotecaria de Euskadi, "Boletín Oficial del País Vasco" 20-5-1982.

7/1990 Legea, uztailaren 3koa, Euskal Kultur Ondareari Buruzkoa = Ley 7/1990, de 3 de julio, de Patrimonio Cultural Vasco, "Euskal Herriko A.A. = Boletín Oficial del País Vasco" 6-8-1990.

La Rioja

Ley 4/1990, de 20 de junio, de Bibliotecas de La Rioja, "Boletín Oficial de La Rioja" 11-8-1990.

València

Ley 10/1986, de 30 de diciembre, de Organización Bibliotecaria de la Comunidad Valenciana, "Diario Oficial de la Comunidad Valenciana" 7-1-1987

En conseqüència no disposen de legislació bibliotecària específica Balears, Canàries, Cantabria, Extremadura, Navarra, Ceuta i Melilla.

De tot aquest corpus legislatiu podem extreure algunes poques referències a la protecció del patrimoni bibliogràfic.

Andalucia

"La Biblioteca de Andalucia tiene como misión específica la de recoger, conservar y difundir el patrimonio bibliográfico andaluz".¹

Aragó

"La Diputación General, a través del Departamento de Cultura y Educación, velará por la conservación, protección y mejora de los bienes que, reunidos o no en bibliotecas, formen parte del patrimonio bibliográfico"
Les funcions de la Biblioteca de Aragón són: *"recoger, conservar y difundir toda creación impresa, sonora y visual de Aragón"*.

¹Textos extrets de la legislació citada ut supra.

Astúries

El Principado de Asturias señala como objetivos específicos de su política bibliotecaria: recoger, conservar y difundir el patrimonio bibliográfico asturiano".

Castella-La Mancha

"La Biblioteca Regional asumirá las siguientes funciones: recopilar, ordenar, conservar y difundir la producción impresa y audiovisual que se edite en la Comunidad Autónoma".

Castella i Lleó

"La Consejería de Cultura y Bienestar Social... ejercerá las funciones atribuidas a la Comunidad Autónoma en materia de bibliotecas y en particular las siguientes: la preparación y ejecución de los programas de conservación, restauración y difusión del Patrimonio Bibliográfico".

"El consejo de Bibliotecas de Castilla y León deberá ser oído necesariamente en todo lo referente a elaboración de programas de conservación y restauración del Patrimonio Bibliográfico del sistema".

"La Biblioteca de Castilla y León tendrá como funciones propias las siguientes: reunir, conservar y difundir una colección lo más amplia posible de todo tipo de materiales bibliográficos e informáticos producidos en Castilla y León... Reunir, conservar y dar a conocer los fondos bibliográficos, hemerográficos, sonoros y audiovisuales integrantes del Patrimonio Bibliográfico de Castilla y León... Mantener un servicio de preservación y restauración del Patrimonio Bibliográfico..."

"La prestación de los servicios bibliotecarios se realizará sin discriminación alguna... No obstante, por razones de seguridad y de conservación, se podrá restringir el acceso a manuscritos, incunables..."

Catalunya

"La Biblioteca de Catalunya, en tanto que biblioteca nacional, es el primer centro bibliográfico de Catalunya y tiene la misión específica de recoger y conservar toda la producción impresa, sonora y visual, que se haya producido y se produzca en ella... También acoge y conserva la producción impresa, sonora y visual, en catalán, o que haga referencia a los Países Catalanes producida fuera de Cataluña".

"La salvaguarda de los fondos bibliográficos, audiovisuales y fonográficos de especial valor estará garantizada por la Ley de Protección del Patrimonio Cultural".

Galicia

"Son funciones de las bibliotecas de Galicia: conservar y enriquecer el patrimonio bibliográfico".

"El Centro Superior Bibliográfico de Galicia tendrá como funciones propias: recoger, conservar y difundir el patrimonio bibliográfico de Galicia... También reunirá y conservará toda la producción impresa, sonora, audiovisual e informática en gallego y en otras lenguas, realizada fuera de Galicia pero referente a ésta o de especial interés para Galicia".

Madrid

"Se crea la Biblioteca Regional de Madrid... con la misión de reunir, conservar y difundir el Patrimonio Bibliográfico de Madrid".

Murcia

Les funcions de la Biblioteca Pública de Murcia són: *"Recoger, conservar y difundir el Patrimonio Bibliográfico".*

"Corresponde a la Consejería de Cultura, Educación y Turismo el ejercicio de las funciones que competen a la Comunidad Autónoma de protección, defensa e incremento del Patrimonio Bibliográfico de la Región de Murcia".

La Rioja

"El Gobierno de La Rioja velará, a través de la Consejería de Educación, Cultura y Deportes, por la conservación, protección y mejora de los bienes que, reunidos o no en bibliotecas, formen parte del patrimonio Bibliográfico de la Comunidad Autónoma".

"La Biblioteca Central de La Rioja es el órgano bibliotecario central de La Rioja, teniendo como funciones propias: recoger, conservar y difundir el Patrimonio Bibliográfico riojano..."

València

"A través de este sistema (bibliotecario), que estructura y coordina las bibliotecas a él adheridas... deberá proteger su patrimonio bibliográfico".
"Los locales e instalaciones de las bibliotecas del sistema bibliotecario valenciano deberán adecuarse a la normativa establecida per la Generalitat Valenciana".

"La Biblioteca Valenciana... tiene como misión reunir, conservar y difundir el Patrimonio Bibliográfico valenciano".

Com a síntesi es pot deduir aquest esquema:

1. La majoria de comunitats autònomes disposen d'una llei de biblioteques, i algunes, d'una llei de patrimoni cultural particularment útil en matèria de patrimoni bibliogràfic.

2. Les comunitats Autònomes, tan uniprovincials com multiprovincials, creen una biblioteca nacional amb la missió específica de reunir, conservar i difondre el seu patrimoni bibliogràfic.

3. Algunes comunitats mantenen una Conselleria, o equivalent, amb competències expresses en matèria de conservació.

Davant aquest panorama, la comparació amb la situació a les Balears servirà per a la constatació de l'enderriment tercermondista i de les aberracions administratives que s'han comès.

1. No es disposa de llei de biblioteques ni de llei de patrimoni cultural.

Davant la manifesta falta d'interès de legislar aquest camp un es pot demanar si una llei serviria d'alguna cosa, car quan no hi ha voluntat política de que la llei es compleixi, la llei serveix de ben poc. Malgrat tot, és millor una llei que un buit legislatiu. ¿Haurem d'esperar a que altres generacions

polítiques amb noves mentalitats es decideixin en el tercer mileni a omplir aquest buit?

El Govern Balear no pot argüir conflictivitat política, car ha estat monocolor desde la seva creació i temps no li ha mancat...

2. No existeix cap Consell de Biblioteques ni l'administració autònoma promou i executa cap programa de conservació del Patrimoni Bibliogràfic.

3. La Biblioteca Pública de Mallorca, que va gestionar el Depòsit Legal correctament desde la seva creació, fou víctima d'una decisió aberrant. El Depòsit Legal fou transferit a una biblioteca especialitzada que no estava preparada i que mai es distingí pel tractament tècnic del seu fons, ni per les mesures de conservació ni per la difusió. Es tracta de la biblioteca de Cultura Artesana de la Diputació Provincial. Possiblement sia un fet únic al món i una extravagància que ha costat una fortuna al contribuent. La Biblioteca Pública de Mallorca no és en conseqüència la biblioteca nacional que hauria d'ésser. La Biblioteca Pública de Maó i la Biblioteca Insular d'Eivissa tampoc estan preparades per ser biblioteques nacionals, els manquen medis, i primordialment un suport jurídic específic.^{1bis}

Les recomanacions de l'IFLA i de l'Unesco en matèria de control bibliogràfic estan molt lluny de ser aplicades a les Balears, al contrari, ha imperat l'infantilisme polític per sobre el sentit comú.

Des de 1984 la IFLA, el CIA i la Unesco mantenen el PAC o sia el Programa Bàsic de Preservació i Conservació. El 1986 J.M. Dereau i D.W.G. Clements per encàrreg de la Secció de Conservació de l'IFLA elaboren els *Principios para la preservación y conservación de los materiales bibliográficos*, editats el 1988 pel Ministerio de Cultura i repartits massivament per totes les biblioteques.

Per altra banda el Programa RAMP (Programa de Gestió de Documents i Arxius), que forma part del Programa General d'Informació i UNISIST de l'Unesco ha dedicat els seus esforços als estudis de conservació i preservació dels documents.

L'IFLA, el CIA i l'Unesco han realitzat diverses enquestes i elaborat informes dels quals es fa evident "*une très nette différence entre l'intérêt montré par les responsables de bibliothèques et l'indéférence et l'ignorance de la plupart des professionnels, des gouvernements, des usager de bibliothèque et du public en général*".²

Existeix una relació òbvia entre l'estat de conservació i l'accés als documents. A les Balears les biblioteques i arxius vivien en la calma pròpia

^{1bis}Per a les biblioteques nacionals a les comunitats autònomes, vg.: Pérez, Adoració. *El Papel de las bibliotecas nacionales en las comunidades autónomas: un caso concreto: la Biblioteca de Catalunya*, en: *Terceras jornadas españolas de documentación automatizada: Documat 90*, Palma de Mallorca, 1990, p. 349-367.

²Wilson, Alexander. *Fonds sous abri: préservation et conservation des documents de bibliothèques en Europe*. "Bulletin des bibliothèques de France", v.33, n.1-2 (Paris 1988) 54-63.

del tòpic turístic. La instauració dels estudis universitaris i el desenvolupament espectacular dels estudis superiors als anys 70 i 80 han provocat una allau massiva d'usuaris, una utilització intensiva dels documents amb la conseqüent deterioració, un volum de préstecs considerables i un abús de la fotocòpia. Les conseqüències són manifestes i que caldria avaluar ràpidament. Les biblioteques i arxius són conscients del problema però no existeix cap política coordinada que mantengui un equilibri entre difusió controlada i conservació asenyada, elements que no són exclouents.

No cal deixar-se dur del descoratjament pel resultat observat a altres països: "*Malgré les travaux de diverses commissions, ni les milieux gouvernementaux, ni les médias, ni le public, ni même les bibliothécaires ne semblent concernés par la menace qui pèse sur la préservation de ce patrimoine*". I que "*l'état d'urgence de héritage documentaire dans toutes les bibliothèques (de França) est alarmant. Si une action n'es pas menée le plus rapidement possible, i ne s'agira plus de sauvegarder, mais de reconstituer les fonsd documentaires du pays, si tant est que les dommages no soient pas irréparables*".³

Davant aquest problema, que afecta a tot el món, les Balears romanen perdudes dins l'espai sideral. Recordem que cada país és el responsable de la conservació del seu patrimoni. És hora, per tant, d'actuar.

Per detectar i analitzar l'estat de salut del patrimoni es podria començar per l'enquesta de l'IFLA-CIA-Unesco com ha fet a Catalunya Mònica Baró i Llambias i que l'Escola de Biblioteconomia i Documentació va publicar: *Preservació i conservació de materials de biblioteques i d'arxiu a Catalunya* (Barcelona 1990).

Encara que no disposem d'una anàlisi com aquesta, la simple intuïció i sobretot l'exàmen visual i olfatiu –la persistent olor d'humitat dels magatzems– de les biblioteques i arxius, ens fa pensar que la situació de desprotecció està bastant generalitzada. Tenim un medi ambient hostil amb el trinomi letal d'humitat, calor i llum, una utilització intensiva dels documents i un manteniment insuficient. Una enquesta serviria per a quantificar la magnitud del mal, i possiblement detectar-ne d'altres. Les idees preconcebudes a partir de l'experiència es convertirien en dades reals.

Emperò per passar l'enquesta caldrà abans disposar d'un inventari complet de les biblioteques i arxius de les Balears.

PAUTES PER A UNA POLÍTICA DE CONSERVACIÓ PREVENTIVA

• Conservació preventiva

La conservació preventiva és un camp en evolució constant. Els estudis tècnics sobre el paper, el microclima, els agents biològics, etc., cada vegada es

³Id.

perfeccionen més i més, per la qual cosa les normes i recomanacions estan en estat de permeanent revisió.

Joyce M. Banks proposa la següent definició: "*La conservation préventive, qui vise à retarder le plus possible la détérioration des documents de bibliothèque, est du ressort du conservateur. Elle comporte plusieurs mesures: manipuler les documents avec soin et les conserver dans un milieu réunissant les conditions ambiantes optimales, placer les documents fragiles sur les rayons et dans de contenants propes à les recevoir, créer des programmes de formation mostrand aux employés à manipuler les documents de façon à réduire l'usure et les risques de déchirure, établir et faire observer des règlements pour empêcher que les documents ne soient endommagés lorsqu'ils sont consultés ou exposés, sensibiliser les collègues, les personnel et le public aux problèmes de conservation, mettre à pied des projets de microfilmage visant à préserver les originaux, encourager la recherche dans le domaine de la conservation et participer à l'élaboration d'une marche à suivre en cas de sinistre*".⁴

• Creació d'un Centre Regional de Tractament de Documents

Una de les antigues aspiracions dels bibliotecaris i arxivers de Mallorca és la creació d'un centre mancomunat per a la restauració i conservació del patrimoni bibliogràfic i documental.

L'atomització en petits tallers artesans no és la sol·lució. La concentració d'esforços tècnics en un sol centre comporta uns resultats més positius, com ho ha demostrat el Instituto de Conservación y Restauración de Bienes Culturales de Madrid.⁵

Amb tota seguretat aquest centre tendria feina per molts d'anys, realitzaria una tasca importantíssima i donaria treball a un bon grapat de persones.

• Redacció d'un pla d'autoprotecció en cas de sinistre de les biblioteques i arxius

Les biblioteques i arxius al ser llocs públics han de comptar amb un pla d'autoprotecció en cas de sinistre, amb medis de protecció adequats i plans d'emergència, com qualsevol altra establiment públic.

Aquest pla podria inspirar-se amb el que proposa la Federació Empresarial Hotelera de Mallorca en el seu manual *Cómo redactar un plan de autoprotección para un establecimiento de alojamiento turístico: medios de protección y planes de emergencia* (Palma de Mallorca 1991).

⁴Banks, Joyce M. *Directives régissant la conservation préventive*. Ottawa: Conseil des bibliothèques du gouvernement fédéral, 1987, p.9.

⁵Vg. *Instituto de Conservación y Restauración de Bienes Culturales*, Madrid: Ministerio de Cultura, 1990.

Per a les mesures contra incendis es pot recórrer a l'obra *Prevención de incendios: anteproyecto de ordenanza tipo*, editada per el Instituto de Estudios de Administración Local, que inclou unes recomanacions específiques per a arxius i Biblioteques.⁶

Cada centre ha de garantir la seguretat de les persones, tan de les que hi treballen com la dels visitants,⁷ amb un oportú pla d'evacuació.

• Dotació d'aparells de detecció

Probablement les biblioteques i arxius de les Balears no disposen dels aparells adequats per a la detecció d'humitats i controls de temperatura. L'enquesta aplicada a Catalunya⁸ demostrà que el patrimoni documental està en gran part afectat per diverses causes, una d'elles la "*manca d'aparells de detecció i de normalització de les condicions ambientals dels edificis i dels magatzems*". L'enquesta aplicada a les Balears podria quantificar la situació i així poder prendre les mesures pertinents⁹.

• Trasllet a altres suports del patrimoni bibliogràfic

És necessari un pla de microfilmació sistemàtic del patrimoni bibliogràfic que necessita una preservació màxima. Les publicacions periòdiques, degut a la seva fragilitat i a la dificultat de localitzar col·leccions completes, han estat les primeres en ser microfilmades. Cal continuar el trasllat de monografies en perill a suports en microformes o als discs òptics, com ja és habitual als arxius.

No existeixen repertoris de materials en microforma de les Balears. Una bibliografia de microformes seria especialment útil¹⁰. Així s'estalviaria el malgastament de la filmació d'un document que ja ho ha estat, a més del possible deteriorament. Cal per tant un registre central que controli la microfilmació preventiva.

⁶Madrid 1980. Inclou: *Archivos y bibliotecas*, p.84-85 Vg. també Tillotson, Robert G. *La Seguridad en los museos*, Madrid 1980, amb una bibliografia sobre la protecció contra incendis.

⁷Vg. Anderson, Hazel; MacIntyre, John E. *Planning manual for disaster control in Scottish libraries and record offices*, Edinburgh: National Library of Scotland, 1985; Barton, John P.; Xellheixer, Johanna G., *Anounce of prevention: a handbook on disaster contingency planning for archives, libraries and record centres*. Toronto: Toronto Area Archivists Group Education Foundation, 1985; *Library disaster preparedness = Préparation en cas de sinistre dans les bibliothèques*. Ottawa: Bibliothèques nationale du Canada, s.d.

⁸Mònica Baró i Llambias, o.c.

⁹Vg. Herráez, Juan A.; Lorite Rodríguez, Miguel A. *Manual para el uso de aparatos y toma de datos de las condiciones ambientales en museos*. Madrid: Ministerio de Cultura, 1989. Inclou també les biblioteques, arxius i sales d'exposició.

¹⁰Jaume Bover. *Bibliografia balear*, en: *Terceras jornadas españolas de documentación automatizada: Documat 90*, Palma de Mallorca, 1990, p. 31-48.

• Programes de formació

D'una manera especial el personal que manipula i transporta els documents, i també el personal tècnic de biblioteques i arxius, s'hauria de beneficiar dels programes de formació sobre la manipulació dels documents.

Per quina raó els llibres d'un magatzem d'impresma o d'una editorial no agafen garsesa o no es deterioren tan fàcilment com els que es conserven a una biblioteca? per que els llibres reben un tractament diferent a l'hora de ser emmagatzemats¹¹.

La formació professional ha d'anar encaminada a garantir que els documents es conservin en les millors condicions físiques possibles i que els trasllats no sien una causa de deterioració.

La mala manipulació, juntament amb l'abús de la fotocòpia és una de les principals causes de la degradació dels documents.

A Mallorca ja existeix un precedent amb el seminari impartit per José Enrique Moreno Peláez sobre *El Papel: su degradación y conservación*, organitzat el 1985 pel Museu de Mallorca i la Conselleria d'Educació i Cultura, a on es va tractar la qüestió del transport, montatge, exposició i emmagatzematge dels materials d'arxius, biblioteques i museus.

• Programes de sensibilització sobre els problemes de conservació

De la mateixa manera que els museus aconsegueixen que el públic conegui els seus objectius en matèria de conservació, els bibliotecaris haurien de procurar atreure l'atenció del públic sobre els problemes de conservació del patrimoni documental.

La cooperació dels medis de comunicació és essencial per a difondre els problemes de les biblioteques.

• Exposicions

Els materials documentals destinats a ser exposats tan a l'interior com a l'exterior del centre poden ser manipulats de forma incorrecta. Les exposicions incontrolades són un factor senyalat de deterioració, en conseqüència les biblioteques i arxius han d'establir un reglament.

Les directius de les biblioteques del Canadà al respecte són:

1. *"Le bibliothécaire est tenu de n'inclure dans les expositions ou de ne prêter pour des expositions que des documents en bon état"*.
2. *"Les documents ne peuvent être exposés que dans un salle dont le milieu ambiant est constanments contrôlé; la température ne doit pas dépasser 20°C et l'humidité relative doit se situer entre 40 p. 100 et 45 p. 100, et*

¹¹Bermejo Barrera, Jacobo; Martín Velázquez, Carmen. *Limpieza, mantenimiento y cuidado de libros y documentos en bibliotecas y archivos*, a: Jornadas de archivos, bibliotecas, centros de documentación e museos de Galicia (1^a: 1987: A Coruña). *Actas das I Jornadas de arquivos, bibliotecas, centros de documentación e museos de Galicia: situación actual e perspectivas: A Coruña, 16-18 de outubro de 1987*, A Coruña: ANABAD-Galicia, 1987, p. 109-114.

- ne pas monter ni baisser de plus de 5 p. 100 au cours d'un mois. Les bibliothèques emprunteuses doivent s'engager à respecter ces critères".*
3. *"L'éclairage utilisé dans les expositions doit être filtré pour éliminer les rayons ultraviolets et ne doit pas dépasser 50 lux. Les bibliothèques emprunteuses doivent s'engager à respecter ces conditions".*
 4. *"Des précautions doivent être prises afin de prévenir l'endommagement des documents exposés (par exemple, structure, illustrations, papier). Les bibliothèques emprunteuses doivent s'engager à le faire".*
 5. *"Il faut exposer tous les documents dans des vitrines fermées à clef et assurer leur sécurité en tout temps. Les bibliothèques emprunteuses doivent s'engager à le faire".*
 6. *"Tous les documents empruntés pour être exposés doivent être envoyés, à l'aller comme au retour, par porteur ou par un service de messageries. Ils ne doivent jamais être expédiés par la poste".¹²*

Les biblioteques públiques de l'Estat Espanyol tenen aquest punt degudament reglamentat: *"Toda salida fuera de las Bibliotecas Públicas del Estado de los fondos de [manuscritos, los incunables y las obras de las que no conste la existencia de al menos tres ejemplares en Bibliotecas o servicios públicos, así como las que, por su relevancia, han sido declaradas Bienes de Interés Cultural, o están incluidas en el Inventario General de Bienes Muebles del Patrimonio Histórico Español], deberá ser previamente autorizada mediante Orden del Ministro de Cultura".¹³*

Per al seguiment i control del moviment de documents per a ser exposats poden servir les orientacions del Servei de Museus de la Generalitat de Catalunya: *Moviment: moviment d'objectes d'un museu: formes de seguiment i control* (Barcelona 1991).

• Relligat preventiu

L'ús freqüent dels documents comporta un deteriorament, el qual pot minvar-se amb el relligat preventiu de tapa dura.

Les biblioteques haurien d'adquirir els llibres relligats d'origen en tapa dura. La despesa inicial queda compensada amb una vida més llarga del llibre.

Una partida presupostària dedicada a relligar els llibres en rústica de més ús hauria de figurar als presupostos generals.

• Utilització de paper permanent

¹²Banks, Joyce M. O.c. p.28-29. La autora recomana aquestes obres: British Standards Institute. *Recommendations for the storage and exhibition of archival documents*, London, 1977 (BS 5454:1977. Hi ha edicions revisades); Gail Farr Casterline. *Archives & manuscripts: exhibits*. Chicago: Society of American Archivists, 1980 (SAA Basic Manuals).

¹³Reglamento de bibliotecas públicas del Estado y del Sistema Español de Bibliotecas, Real Decreto 582/1989 de 19 de Marzo, art. 4º, 4.

Per tal d'encoratjar al món editorial a l'ús del paper permanent, les biblioteques i arxius haurien de començar donant exemple i usar aquest tipus de paper. L'Associació de Bibliotecaris, Arxiviers y Documentalistes de les Illes Balears, seguint l'exemple de l'IFLA, també hauria d'adoptar aquest tipus de paper.

• Dotació de sistemes contra robatoris

La instauració del lliure accés ha de comportar *simultàniament* la instal·lació d'una vigilància adequada. Per desgràcia, els sistemes contra robatoris s'instal·len a posteriori, després de la dolorosa constatació de que les prestatgeries es van buidant misteriosament.

Succeeix també que els organismes o entitats de qui depen la biblioteca imposen el lliure accés invocant una errònia democratització o socialització dels fons en contra dels criteris dels bibliotecaris. Els resultats solen ser funests.

La instal·lació d'un sistema contra robatoris de tipus electrònic resulta cara, però l'experiència demostra que són rentables.¹⁴

• Mesures contra el vandalisme

Els canvis socials recents han comportat la indesitjable presència del vandalisme a les biblioteques, amb la destrucció o desfiguració intencionada dels documents, equips i edificis.

Els *documents* poden rebre danys de forma intencionada, deliberada i planificada, com és el cas dels usuaris que arrebossen fulls, retallen il·lustracions, etc. per unes finalitats concretes. També són objecte de vindicacions amb anotacions intencionades molt diverses. Altres vegades la malícia i la falta de formació dels usuaris deixa el seu repugnant rastre: xiclets aferrats, llibres marcats i subrallats, etc.

Caldrà per tant una revisió dels documents al ser retornats i una vigilància oportuna.

Els *edificis* són també objecte del vandalisme tant les parts externes, com la façana, com l'interior per medi dels grafiti, la destrucció dels serveis higiènics, etc.

El vandalisme pot arribar també a la destrucció, mutilació o desfiguració dels *equips*: catàlegs, instruments audiovisuals, equips informàtics, etc.

Les mesures que proposen els experts són:

- Informació al públic per medi dels mitjans de comunicació dels danys soferts amb una avaluació econòmica.
- Màxima visibilitat de les zones d'accés públic amb instal·lació de miralls reflectants.
- Netetja i restauració immediata de les parts danyades.

¹⁴Vg. Robert G. Tollitson.

- Facilitar l'accés a la fotocòpia amb aparells d'autoservei.
- Vigilància de les sales, zones d'accés públic i dels exteriors.
- Coordinació amb els centres escolars locals.¹⁵

Una forma especial del vandalisme és l'amenaça de bomba. Robert G. Tillotson proposa un formulari a complimentar per al persona que rep l'amenaça que pot ser d'utilitat.¹⁶

POLITICA BIBLIOTECÀRIA I CONSERVACIÓ

Com sia que no hi ha futur sense conservació, una política bibliotecària a les Balears haurà de contemplar unes mesures que indirectament afavoresquin la conservació del patrimoni documental.

• Realització d'un inventari de biblioteques i arxius

Com a passa prèvia a qualsevol acció cal comptar amb un inventari fiable i al dia dels establiments. Com sia que els existents són incomplets cal actualitzar-los. Aquesta tasca podria fer-se de forma coordinada entre l'administració i l'Associació de Bibliotecaris, Arxivers i Documentalistes.

BIBLIOTEQUES DE RESERVA

Les biblioteques públiques de l'Estat tenen les següents funcions, entre altres, segons el seu *Reglamento*:

1. *"Conservar y enriquecer el patrimonio bibliográfico cuya custodia les está encomendada"*.

2. *"Ser depositarias de al menos un ejemplar de las obras procedentes del Depósito Legal de la respectiva provincia, en el caso de Bibliotecas Públicas del Estado que radican en capital de provincia"*.¹⁷

Altres biblioteques, encara que no rebin el Depòsit Legal, poden tenir la funció de conservació. Totes han d'estar dotades de medis econòmics, tècnics i de personal, a més d'un estatut jurídic propi.

¹⁵Extret de Lincoln, Alan Jay; *Vandalism: causes, consequences and prevention*, "Library and Archival Security" v. 9, n.3/4 (1989) 37-61; id. *Crime in the Library: a study of patterns, impact and security*, New York: R.R. Bowker, 1984.

¹⁶Tillotson, Robert G. Inclou també una bibliografia comentada sobre el vandalisme. Vg. també: Dumont-Fillon, A. *Le vol et la dégradation de livres en bibliothèques: l'exemple parisien de la Bibliothèque d'Information du Centre Georges-Pompidou*, "Inforédiatique" (1987) 174-186, a on dona una estimació de l'importància dels fenòmens, el perfil dels autors, les matèries afectades. analitza també les diverses formes de degradació i les suposades motivacions d'aquests actes; Pedersen, T.L. *Theft and mutilation of library materials*, "Coll. Res. Libr." v. 51, n.2 (1990) 120-128.

¹⁷Vg. *Reglamento*, art. 2, c, d,

El fons de reserva ha de tenir un accés restringir a investigadors i a consultes justificades. Aquestes biblioteques han de saber adreçar els usuaris a altres centres.

BIBLIOTEQUES DE CIRCULACIÓ

Dedicades de ple a la difusió del seu fons i a les consultes massives.

En aquest punt la reconversió bibliotecària és difícil. Sovint els bibliotecaris són reticents a desprendre's dels materials obsolets. Tenen molt viva l'idea de que s'ha de guardar tot. I això és impossible. Una biblioteca no pot guardar-ho tot, i a més en bones condicions. S'ha d'establir una política efectiva de baixes del material obsolet. És un problema global de gestió del fons. Alguns materials mereixen ser conservats (col·lecció local, algunes obres de referència, etc.), altres no tant. Cal conservar el que realment sia útil.

Quan es crea una biblioteca no sempre se la dota de magatzem adequat. La realitat es que hi ha un ritme creixent d'adquisicions i que els fons es duplica cada 7 anys. I si no existeix una política coherent d'adquisicions i de baixes, els magatzems ràpidament queden colapsats.

Les biblioteques dinàmiques que no tenen la funció de conservar el seu fons ja han arribat a Mallorca. Són les biblioteques amb fons d'usar i tirar. Són les biblioteques consumistes fruit del model de societat imperant. El cas exemplar el tenim en la Biblioteca Can Torró d'Alcúdia a on el fons es renova constantment i no es conserva, amb algunes evidents excepcions.¹⁸

CENTRE DE RECOLLIDA DE MATERIALS OBSOLETS

Per a l'esporgament del fons de les biblioteques s'han d'utilitzar uns criteris físics, de contingut i quantitius. El material esporgat ha de formar el fons del Centre de Recollida d'àmbit regional a on seran tractats convenientment per a ser recuperats per a les biblioteques que els sol·licitin, creant així un Centre de Préstec Interbibliotecari.¹⁹

L'esporgament de les biblioteques públiques de l'Estat està regulat pel seu *Reglamento*.

¹⁸Sobre aquesta biblioteca vg.: *Biblioteca Can Torró, Alcúdia*, Gütersloh: Fundación Bertelsmann, 1990; Espinàs Eulàlia, *Fundación Biblioteca de Alcúdia Can Torró: objetivos y organización*, en: *La Biblioteca pública como centro de gestión cultural*, Alcúdia: Fundación Biblioteca d'Alcúdia, 1991, p. 65-75; Peiró, Agnès, *[Fundación Biblioteca de Alcúdia Can Torró]: aspectos técnicos bibliotecarios*, en: *Id.*, p. 77-83.

¹⁹Carreras, Concepció; Permanyer, Elvira. *L'esporgada del fons a les biblioteques públiques: aproximació a la creació d'un centre de documents obsolets*, "Item" 8 (1991) 66-79.

CATÀLEG COL·LECTIU DE PUBLICACIONS PERIÒDIQUES

Una forma de difondre el fons de publicacions periòdiques és l'edició del propi catàleg (fons mort, fons actiu, d'una matèria determinada, etc.).²⁰ Però molt millor resultaria una acció conjunta i coordinada de totes les biblioteques de les Balears per a la compilació del catàleg col·lectiu. Un precedent recent el tenim amb el *Repertori de publicacions periòdiques actuals: guia per trobar revistes d'investigació a Palma de Mallorca* (Palma de Mallorca 1989), malgrat les seves limitacions.²¹

BIBLIOGRAFIA NACIONAL CORRENT²²

La publicació de butlletins que relacionin les obres ingressades al Dipòsit Legal és una obligació ineludible de la biblioteca receptora per a difondre aquest fons. Té també l'obligació de prendre mesures màximes de conservació. A les Balears el Consell Insular de Mallorca i el Consell Insular de Menorca ja han iniciat aquesta publicació. Urgeix per tant que el Consell Insular d'Eivissa es posi al dia.

BIBLIOGRAFIA RETROSPECTIVA²³

El Patrimoni Bibliogràfic hauria d'estar compilat en una bibliografia retrospectiva de les Balears promoguda per l'administració autonòmica, realitzada per experts i amb la col·laboració de totes les biblioteques.

Llorenç Pérez, de la Biblioteca March, i un equip de bibliògrafs ja han discutit aquesta qüestió, però sense la cobertura de l'administració i l'ajuda d'un potent equip informàtic, el projecte és inviable.

CONTROL D'INVENTARIS

Són obligatoris per a les biblioteques públiques de l'Estat, aquestes "*deberán realizar periódicamente un recuento de sus fondos, que será total, al menos una vez cada cinco años. En todo caso, el recuento será anual para los fondos*" de manuscrits, incunables i obres rares, segons queda ordenat en el *Reglamento*.²⁴

Seria desitjable que totes les biblioteques, independentment de la seva adscripció administrativa, realitzassin controls d'inventaris del seu fons.

²⁰ Un digne exemple el tenim amb: Biblioteca del Consell Insular de Mallorca. *Publicacions periòdiques*, Palma de Mallorca 1991.

²¹ Vg. Jaume Bover. *La Difusió del patrimoni escrit: tres exemples mallorquins*, "El Mirall" 40 (1990) 57-59.

²² Vg. Bover, Jaume. *Bibliografia balear*, o.c.

²³ Vg. un estat de la qüestió a Bover, Jaume, o.c.

²⁴ Vg. *Reglamento*, art. 7

CATALOGACIÓ I CATÀLEGS²⁵

Esperem que abans de finalitzar aquest segle tot el fons antic de les biblioteques de les Balears estigui degudament catalogat.

És desitjable l'edició dels catàlegs de les biblioteques, si no de la totalitat del fons (empresa sumament costosa) al menys de col·leccions especials, de donacions importants, de materials especials, etc. A les Balears es nota una manca de catàlegs publicats. Un botó de mostra: la prestigiosa Biblioteca March solament té publicat el catàleg de manuscrits àrabs i l'inventari del fons de Guillem Colom.²⁶

Massa sovint els catàlegs impresos són com els ossos d'un cadàver, són un trist record del que foren les biblioteques avui desaparegudes, i gràcies que deixaren un catàleg! Moltes altres no tengueren aquesta sort, com la Biblioteca Balear de Miquel Ferran Capdebou i Capó. De la biblioteca de Cartoixa o de l'Hermitatge d'Orient just en queda el catàleg com a trist testimoni.²⁷ En altres ocasions poden servir per comprovar com la manca de cura, vigilància i protecció han fet matx.

Resulta cert que l'edició en paper és cara, però avui ja comptam amb altres suports competitiu. Els catàlegs editats en qualsevol suport apopen a l'usuari a l'informació, i serveixen com a mesura preventiva contra desaparicions misterioses.

En aquest punt resulta lloable l'actuació de la publicació de diversos catàlegs de fons especials com també la publicació de documents d'ús intern de la mateixa categoria. Recenment ha publicat: *Relació dels manuscrits de la Biblioteca Municipal de Palma* (Palma de Mallorca 1990); *Els fons arxivístics particulars de la Biblioteca Llabrés de Palma* (Palma de Mallorca 1991); i *L'arxiu d'imatges de la Biblioteca Gabriel Llabrés de Palma: la col·lecció Pere Mascaró* (Palma de Mallorca 1991).

²⁵ Sobre els catàlegs de les biblioteques de les Balears, vg. Bover, Jaume, *Balearica: biblioteca de bibliografies de les Balears*, Mallorca: Miquel Font, 1989; i *Bibliografia balear*, o.c.

²⁶ V. Epalza, Mikel de. *Catálogo de 35 manuscritos árabes de la Biblioteca March de Palma de Mallorca*, "Fontes rerum Balearium" 1 (1977) 405-416; Pérez, Llorenç; Roldán, Fausto; Isern, Elionor, *Inventari del fons Guillem Colom Ferrà de la Biblioteca March de Palma*, "Estudis balearics" 35 (1989) 95-106.

²⁷ Vg. Bennàsar i Ramis, Vicens. *Catálogo de la biblioteca de la Cartuja de Valldemossa propiedad de D. Vicente Bennàsar Ramis*. Muro 1935. Segons la Dra. M^a del Carme Bosch sembla que el catàleg fou redactat per l'anterior propietari Joan Sureda i Vímet. Es tracta del catàleg parcial del fons de la biblioteca de Cartoixa el qual passà per les següents mans: el bibliòfil Joan Sureda i Vímet, Vicens Bennàsar i Ramis, l'antiquària Victòria Vindel i la Biblioteca de Catalunya. Sureda en conservà una part, avui propietat de Catarina Cañellas, viuda de Pere Sureda. Bennàsar, que no era bibliòfil, l'oferí a Dom Tobella, de Montserrat, però no consta que l'abadia adquirís res.

Gairebé tota l'edició del catàleg fou destruïda probablement per ser imprès per Es Mascle Ros, segons contava Tomàs Ripoll, llibreter antiquari.

Per a la biblioteca de l'Hermitatge d'Orient, vg. Cantarellas i Camps, Bartomeu. *Suscinta relación de las obras de genealogía y heráldica conservadas en la biblioteca del Hermitatge de Orient, en la isla de Mallorca, propiedad del excelentísimo señor don Sebastián Feliu de Cabrera y Quadreny*, Palma de Mallorca 1973.

A MODO DE CONCLUSIÓN

Hi ha una manifesta:

- Necessitat de creació d'un marc jurídic legal en torn a biblioteques i arxius que contempli la preservació del fons documentals. Són necessàries una llei de biblioteques i arxius i una altra de patrimoni cultural que el defensi contra l'espoliació i l'exportació.
- Necessitat de creació, per la llei de biblioteques, d'una biblioteca nacional a Mallorca, Menorca i a Eivissa: amb el retorn immediat de la gestió del Depòsit Legal a la Biblioteca Pública de Mallorca.
- Necessitat d'una major coordinació i articulació entre les diferents administracions territorials i els seus governs respectius en matèria bibliotecària i arxivística, evitant la descoordinació administrativa.
- Necessitat de quantificar la situació de conservació del patrimoni documental per medi de l'aplicació de l'enquesta de l'IFLA.
- Necessitat d'establir una política i una planificació de la preservació.
- Necessitat d'establir unes directius per a regular la conservació preventiva.

La conservació és cara, però les Balears són un país ric i amb normalitat política. No hi ha excuses: ha arribat l'hora de començar a observar el fons documental per actuar i condicionar el futur. L'administració no ha d'esperar l'arribada d'un sinistre –Déus ens guard!– per començar a prendre consciència. Un país opulent no es pot permetre malmenar el passat, per tant una política de conservació resulta urgent i oportuna si volem *offrir un avenir à notre passé culturel*

Als bibliotecaris i conservadors ens acusen de que *"no suelen proclamar con suficiente fuerza las consecuencias del abandono"*.²⁸

Voldria per tant que aquest congrés servís per a reblanir el cor empedreït de l'administració. Entre tots hem de salvar i dotar d'un futur al patrimoni documental amb el compliment de mesures adients, i així, com si fossim una multitud de davids tombarem als goliats de l'abandó i la deixadesa.²⁹

²⁸Dereau, J.M.; Clements, D.W.G. o.c.

²⁹Es va repartir als congressistes el catàleg de publicacions del RAMP, que les biblioteques i arxius poden demanar gratuïtament a l'Unesco; l'enquesta de l'IFLA-CIA-Unesco en versió de Mònica Baró; els textos de Jaume Bover *Bibliografia balear*, i de Concepció Carreras i Elvira Permanyer, *L'Esporgada del fons de les biblioteques públiques* i un formulari per a registrar les amenaces de bomba.